

Budowniczowie Leszna

Eduard i Hans
Steinowie

*Eduard
Stein*

Kurator: Małgorzata Gniazdowska
Fotografie: Paulina Pracz, Tomasz Sikorski
Opracowanie graficzne: Paulina Pracz

dostęp do mapy Leszna z zaznaczonymi
budynkami Eduarda i Hansa Steinów

 MUZEUM
OKRĘGOWE
w Lesznie

WIELKOPOLSKA

INSTYTUCJA KULTURY
SAMORZĄDU
WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ

Eduarda Steina

Eduard Stein urodził się w Lesznie i 21 września 1834 roku został ochrzczony w ewangelicko-augsburskim kościele św. Krzyża. Jego ojciec, August Wilhelm Stein, był cieślą i mieszkał przy obecnym Nowym Rynku.

Prawdopodobnie pierwsze zawodowe wykształcenie młody Eduard pobierał u ojca.

Początkowo młody Eduard pracował jako cieśla w Śmiglu a mieszkał w Koszanowie.

18 czerwca 1861 roku w kościele ewangelicko-augsburskim w Osiecznej poślubił Elisę Dorotheę Agnes Franciskę Michel, córkę tamtejszego nauczyciela Gottfrieda Michaela. Małżonkowie zamieszkali w Osiecznej. Tu przyszedł na świat najstarszy syn Hans Gottheld Emil Albert oraz córki Anna i Margarethe.

W 1870 roku rodzina przeprowadziła się do Leszna i wynajęła mieszkanie w jednej z kamienic przy Rynku.

We wrześniu 1874 roku Steinowie zamieszkali przy ówczesnej Reisenerstrasse, którą w 1884 roku przemianowano na Bismarckstrasse. Nazwa ta w XIX wieku obejmowała obecne ulice Leszczyńskich i 17 Stycznia. Kilka działek po północnej stronie ulicy należało do Eduarda; tu w 1874 roku

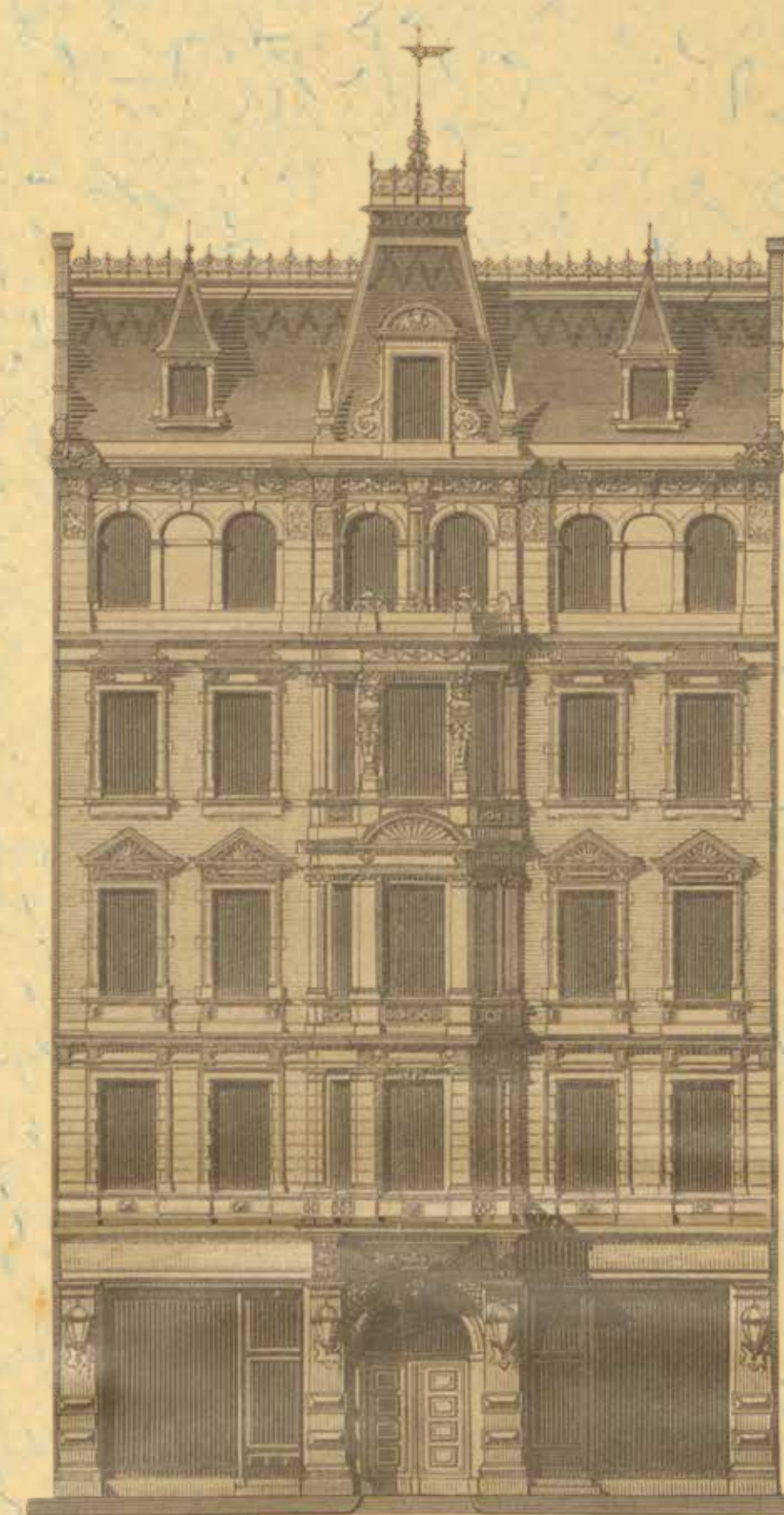
budowniczy wzniósł dla rodziny istniejącą po dziś dzień neorenesansową willę z wieżą w narożniku. Z informacji zawartych w księgach meldunkowych wiemy, iż w następnych latach w tym domu przyszły na świat kolejne dzieci pary: Maria oraz Walther.

Z zachowanych projektów wynika, iż cieśla i budowniczy pracował do początku XX wieku. Zmarł w swoim domu 17 maja 1908 roku.

Najstarsze uchwytnie w źródłach projekty Eduarda Steina pochodzą z drugiej połowy lat 70. XIX wieku. Są to zarówno prace ciesielskie, takie jak szopa z desek dla Louisa Wolffa wzniesiona przy obecnej ulicy Leszczyńskich jak i budynki murowane.

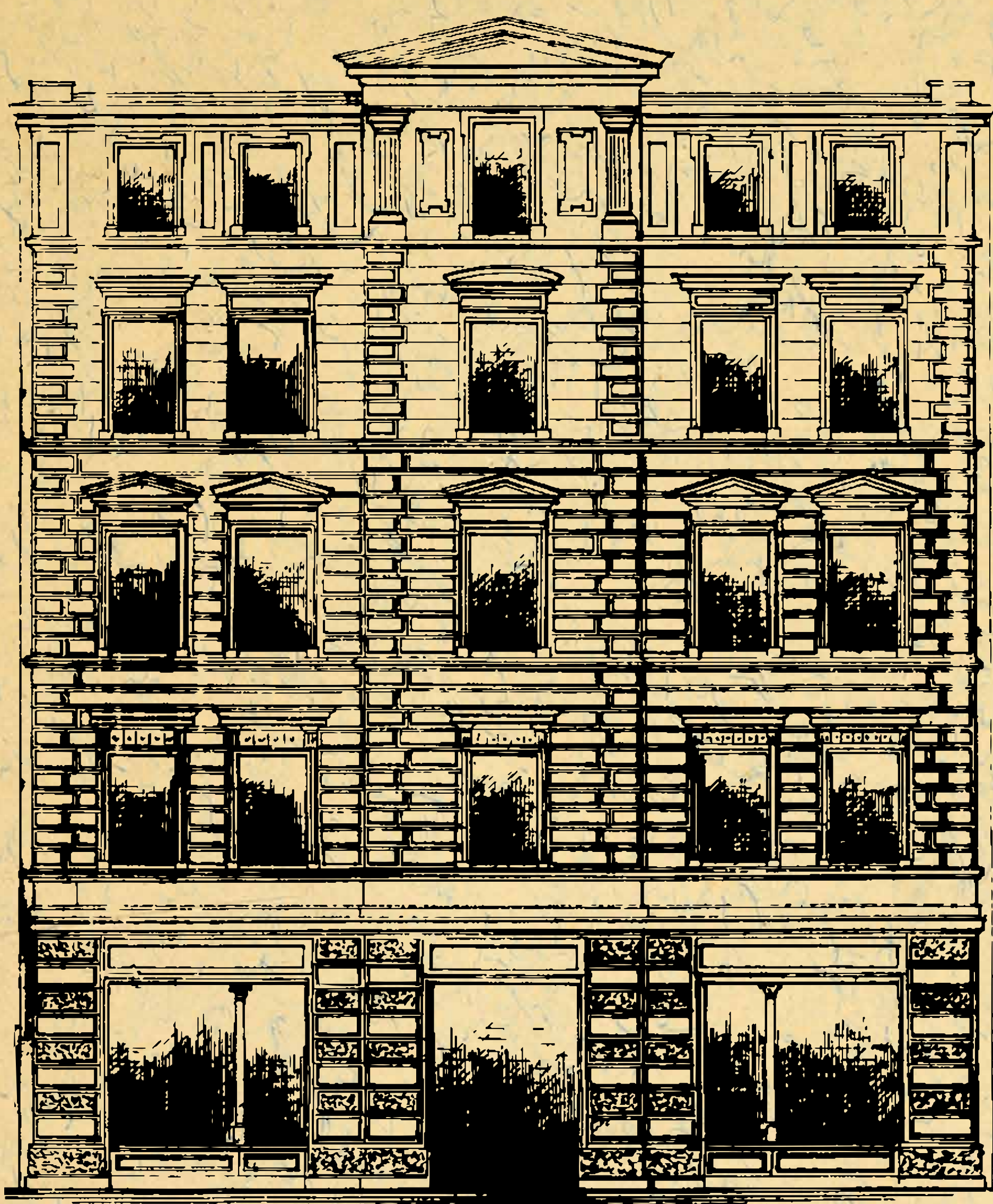
Wydaje się, iż pierwszą znaczącą realizacją była budowa browaru dla Carla Zioteckiego w 1876 roku. Innym budynkiem przemysłowym, zaprojektowanym i wzniesionym przez Steina, był skład piwa dla browaru Bertholda Frankego przy dzisiejszej ulicy Niepodległości.

Znaczącą częścią prac budowniczego wykonanych w Lesznie były domy mieszkalne: kamienice i wille. W tych realizacjach Eduard Stein posługiwał się modnym i lansowanym przez czasopiśma budowlane stylem neorenesansowym. O tym, iż korzystał on z prasy fachowej świadczą zachowane dokumenty dotyczące kamienicy wzniesionej przy obecnej ulicy Bolesława Chrobrego. Prócz planów oraz pozwoleń w poszycie akt znajduje się numer „Baugewerks-Zeitung” z 1887 roku zawierający projekt bardzo podobny do zrealizowanej w Lesznie budowli.

Projekt kamienicy,
„Baugewerks-Zeitung”,
Jhg. XIX, 1887, nr 25

O znaczeniu, jakie Eduard Stein zyskał w Lesznie świadczy fakt, iż to jemu powierzono zaprojektowanie i wzniesienie dwóch nowych szkół elementarnych: luterkańskiej w 1886 i żydowskiej w 1888 roku. I w tym przypadku leszczyński budowniczy zastosował popularne wzorce obowiązujące w państwie pruskim.

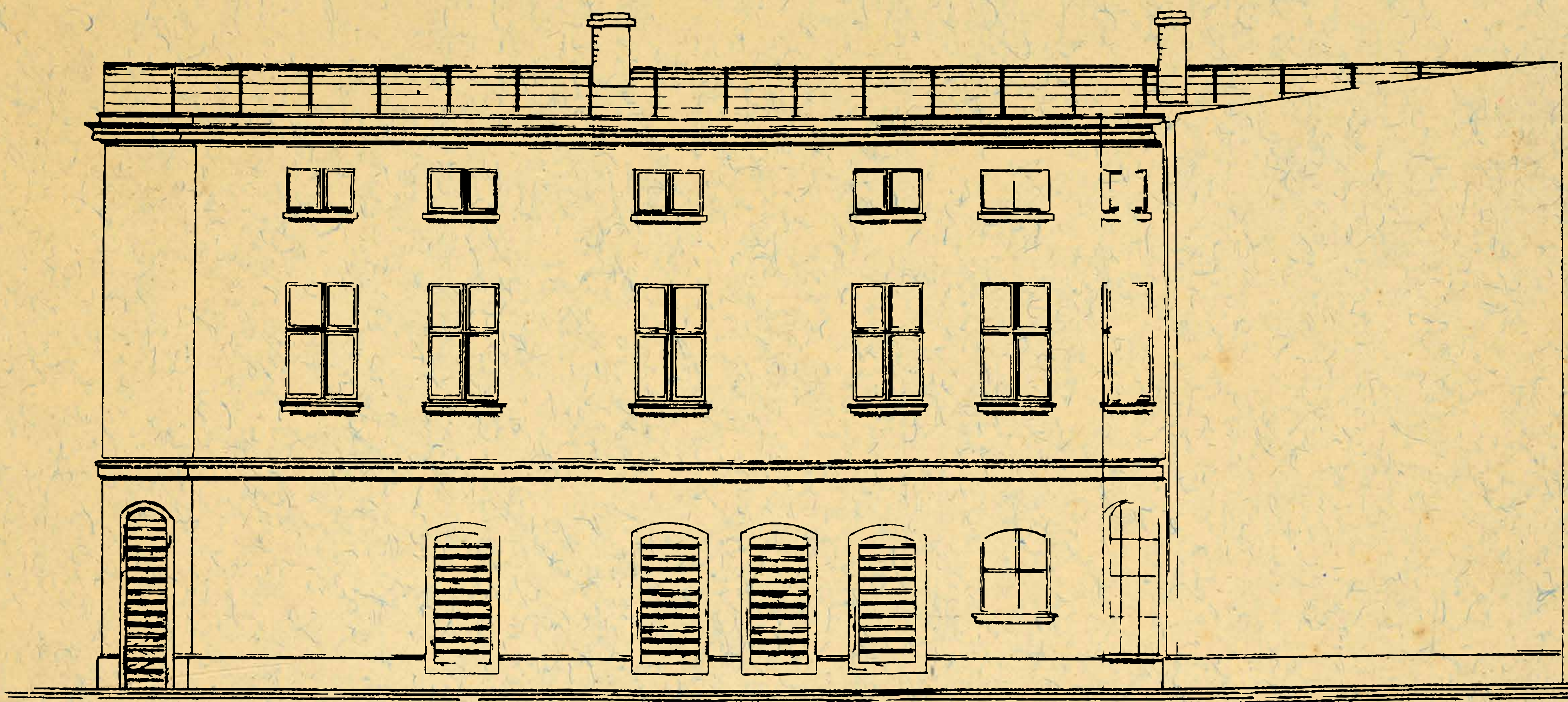
Widok fasady kamienicy, 1887, APL sygn. 1905

Budowę kamienicy zlecił pochodzący z Zaborowa mistrz ślusarski Hugo Nerreter w 1887 roku, przybyły do Leszna z Görlitz. Na jego zlecenie Eduard Stein zaprojektował trzypiętrowy budynek z oficyną. Na parterze od frontu zaplanowano dwa sklepy wraz z zapleczem, a w suterenie oficyny warsztat ślusarski. Na każdym piętrze umieszczono dwa mieszkania: jedno w budynku frontowym, drugie w oficynie. Fasadę kamienicy ozdobiono rustyką w strefie parteru oraz boniowaniem w strefie wyższych kondygnacji. Oś budynku podkreślał płytki ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem.

Chrobrego 2

(Kaufmannstrasse)

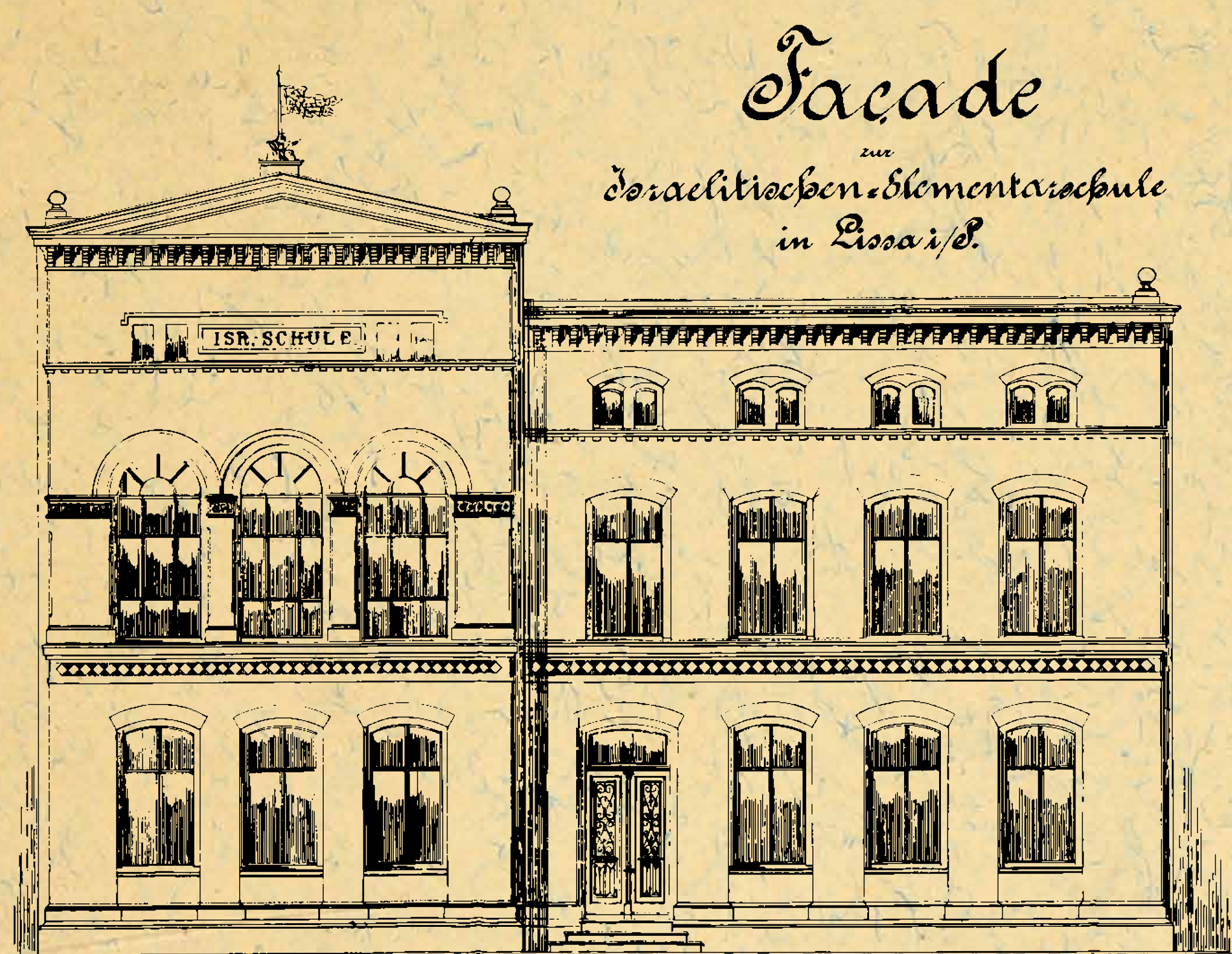
Widok elewacji budynku gospodarczego, 1888, APL sygn. 2083

Kościelna 11

(Kirchstrasse 20)

Narożna działka przy skrzyżowaniu ulic Kościelnej i Szkolnej należała od 1880 roku do kotlarza Magnusa Malberga pochodzącego z Malmö w Szwecji. Jego żona Amalie wywodziła się z Osiecznej. W 1888 roku Malberg zlecił Eduardowi Steinowi rozbudowę budynku gospodarczego znajdującego się w podwórzu posesji. W powstałej budowlu na parterze umieszczono warsztat i odlewnię oraz stajnię dla koni, ubikację, pralnię. Na piętrze mieściło się dwupokojowe mieszkanie z kuchnią oraz modelarnia.

Widok fasady szkoły, 1888, APL sygn. 2103

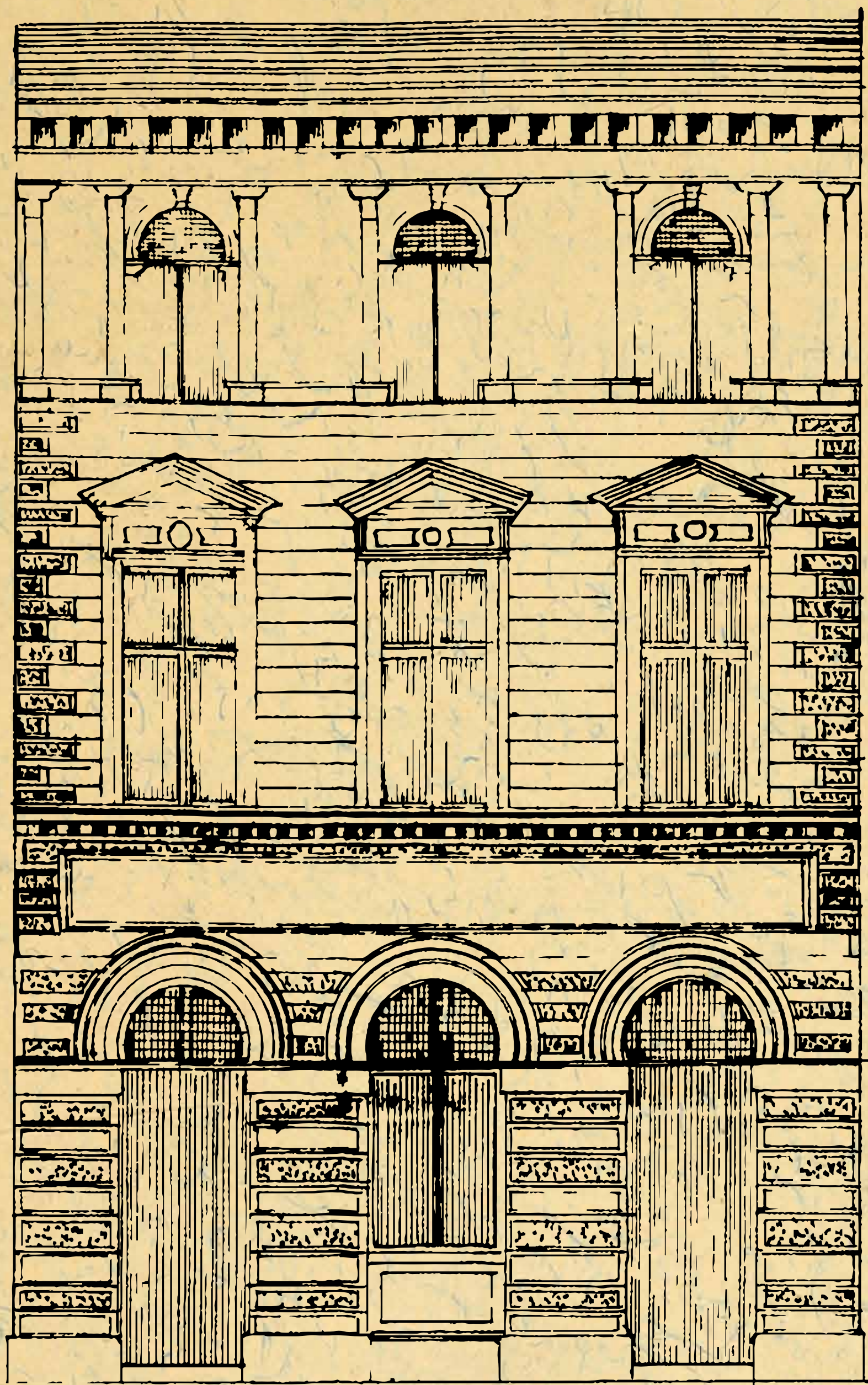
Zgodnie z obowiązującym w Królestwie Prus prawem oświatowym w latach 40. XIX wieku w Lesznie założono żydowską szkołę powszechną z wykładowym językiem niemieckim. W 1888 roku Eduard Stein zaprojektował nowy budynek dla tej placówki. Powstała dwukondygnacyjna szkoła o fasadzie licowanej czerwoną klinkierową cegłą. Forma budowli oraz neorenesansowa dekoracja, taka jak gzymsy oddzielające kondygnacje, nawiązują do projektów szkół popularnych i lansowanych w niemieckich czasopismach architektonicznych. Na parterze umieszczono dwie klasy szkolne, gabinet oraz mieszkanie. Na piętrze znalazły się również dwie klasy oraz aula. Położenie tego reprezentacyjnego pomieszczenia podkreślono stosując większe, zakończone półkolistym łukiem okna, między którymi zaprojektowano pilastry z ozdobnymi głowicami.

aleje Zygmunta

Krasińskiego 22

(Westpromenade)

Widok fasady, 1880, APL sygn. 2182

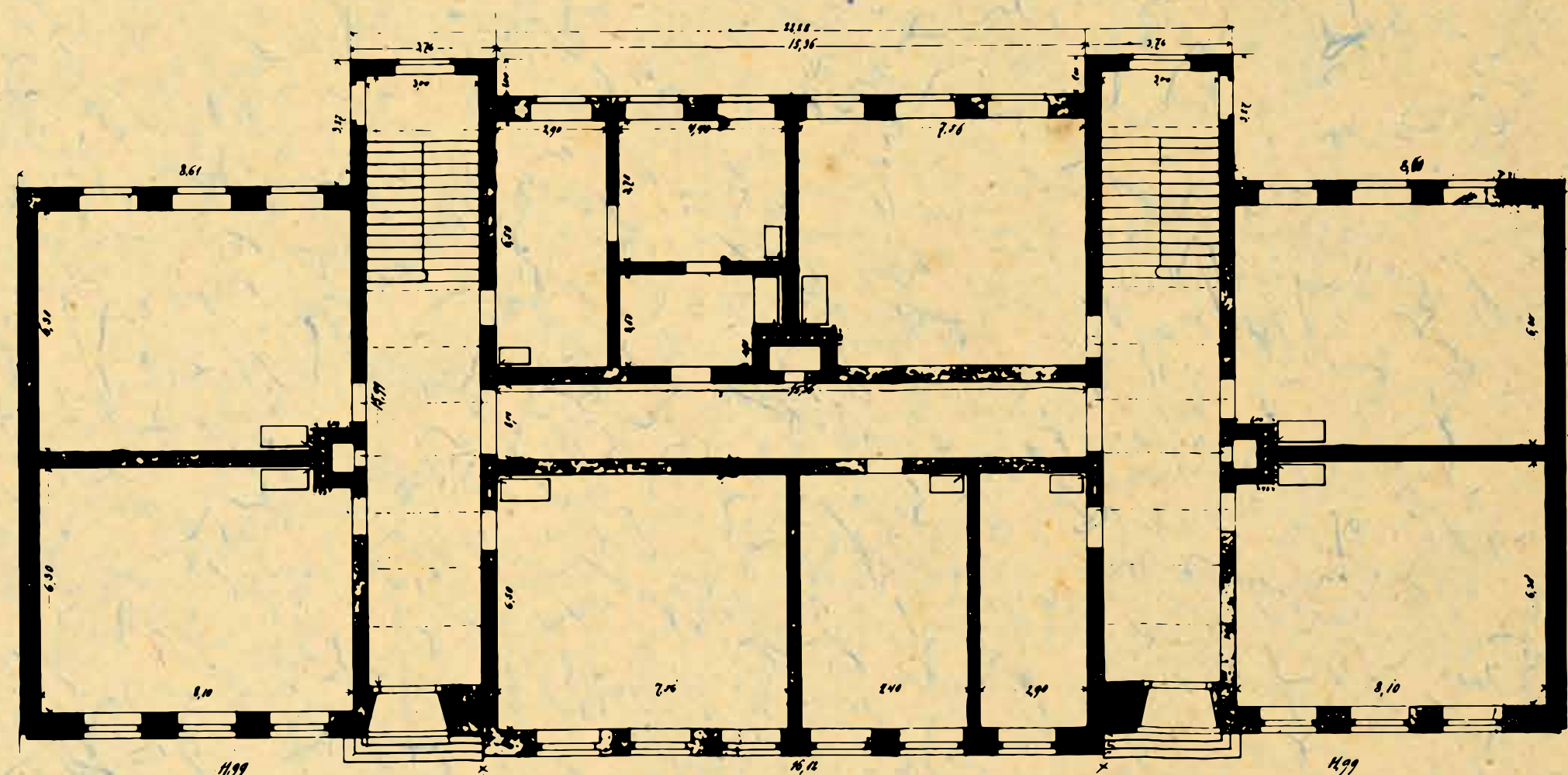
W 1880 roku Louis Wolff, pochodzący z Gostynia żydowski handlarz skór i kupiec, zlecił Eduardowi Steinowi zaprojektowanie nowej kamienicy wraz z oficyną. Na wąskiej działce powstał dwupiętrowy budynek o elewacji utrzymanej w stylu neorenesansowym. Poszczególne kondygnacje oddzielały poziome gzymsy. Fasadę ozdobiło rustyką i boniowaniem. Charakterystycznym elementem kamienicy były zakończone półkoliście drzwi i okno na parterze. Powyżej zaprojektowano płycinę, w której miał znaleźć się sztyl sklepu. We wnętrzu na parterze od frontu umieszczono sklep a w oficynie magazyny oraz pralnię. Całą powierzchnię pierwszego piętra zajmowało mieszkanie właściciela.

Leszczyńskich 29

(Reisenerstrasse 30)

Przy obecnym Placu Jana Metziga, w pobliżu kościoła św. Krzyża w drugiej połowie XIX wieku władze miasta postanowiły wznieść nowy budynek szkoły ewangelickiej. Projekt powstał w listopadzie 1882 roku. Szkoła została wpisana w ciąg zabudowy zachodniej pierzei ówczesnego Rynku Kościelnego. Tworząc projekt, mistrz budowlany wzorował się na powstałym w 1882 roku gmachu gimnazjum. W niższych skrzydłach bocznych umieszczono sale lekcyjne. Na piętrze części centralnej budynku umieszczono aulę, co podkreślono większymi, zakończonymi półkoliście oknami. Komunikację zapewniały dwie symetrycznie umiejscowione klatki schodowe. Ceglaną elewację zdobiły ceramiczne gzymsy. Budowę gmachu ukończono w czerwcu 1887 roku.

Plan parteru szkoły, 1882, AML sygn. 2308

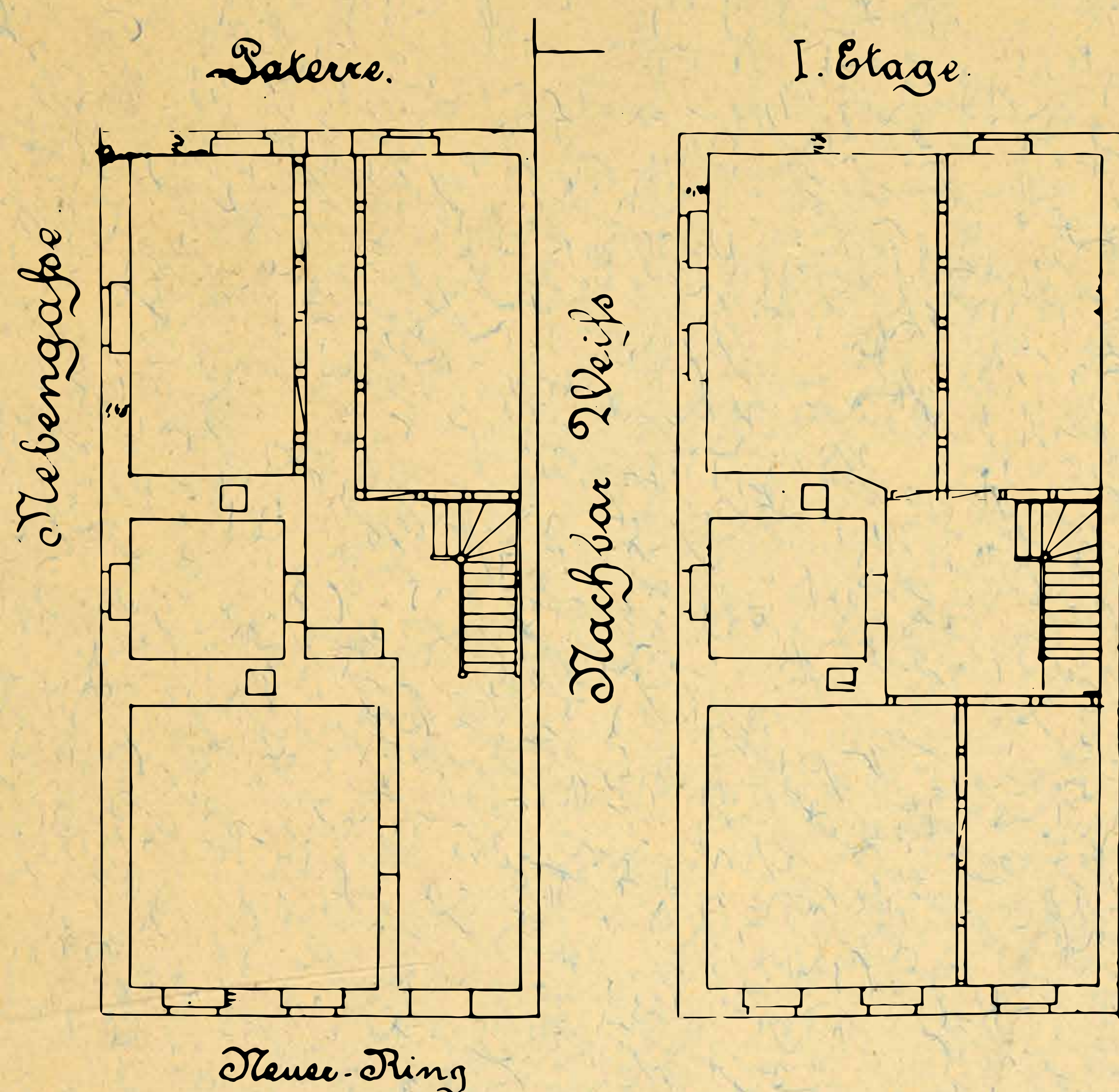
plac Jana

Metziga 14

(Kirchring)

Evang. Schule für Lissa

Projekt przebudowy domu, 1884, AML sygn. 2409

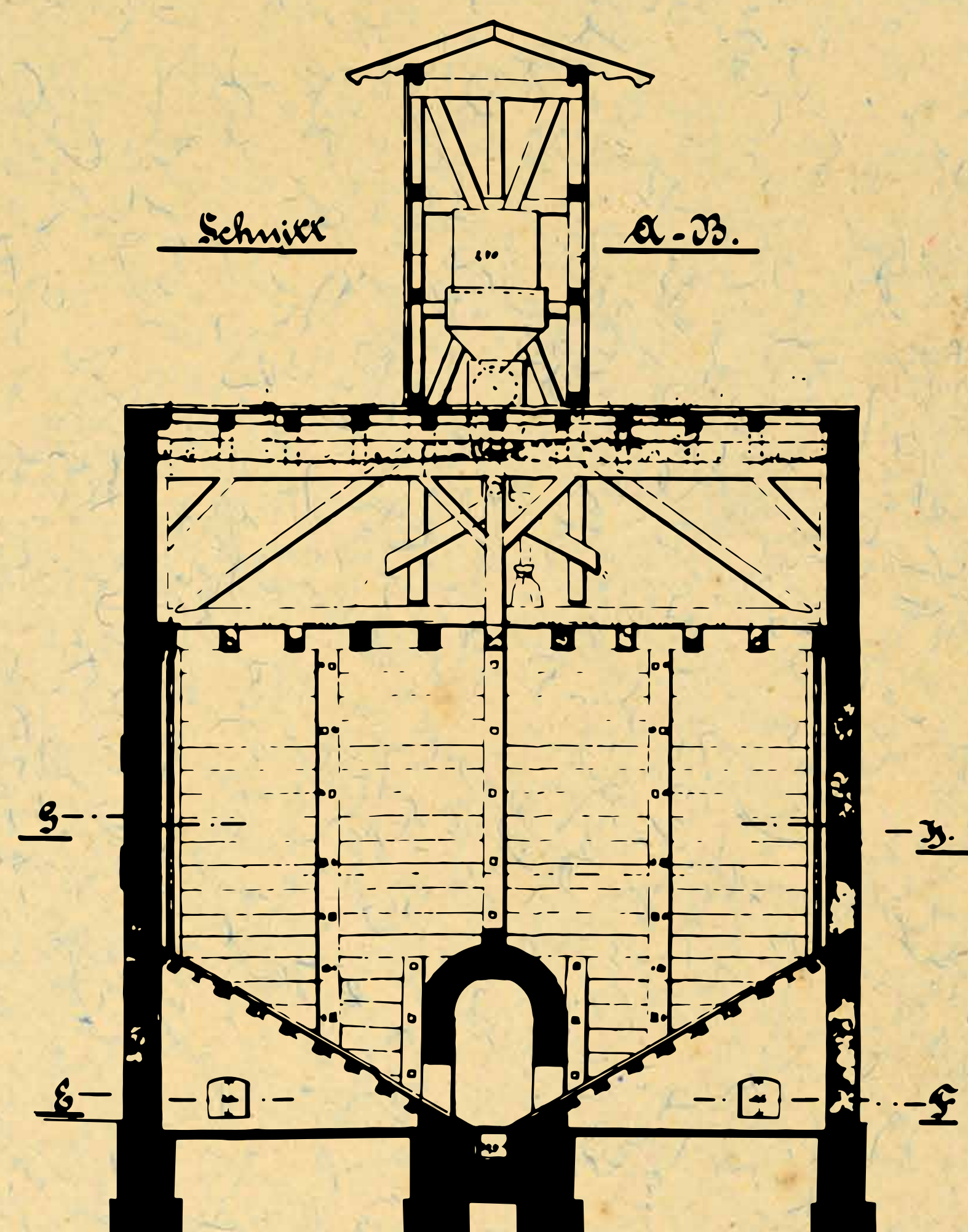
Dom przy Nowym Rynku należał do cieśli Augusta Wilhelma Steina. To tu urodził się późniejszy budowniczy Eduard Stein i pięcioro jego rodzeństwa. Po śmierci Augusta posesję odziedziczyła wdowa, Fridericke Stein. To dla niej w 1884 roku Eduard Stein wykonał projekt przebudowy tylnej ściany domu na parterze oraz piętrze. Prawdopodobnie chodziło o wymianę ściany wykonanej w technice szachulcowej na murowaną. Takie zmiany prowadzono sukcesywnie w starych budynkach mieszkalnych od lat 70. XIX wieku. Dom Steinów reprezentuje typ budynku mieszkalnego ustawionego szczytem do ulicy i nakrytego dwuspadowym dachem, który dominował w zabudowie Leszna jeszcze do ostatniej ćwierci XIX stulecia. Budynek rozebrano w 2025 roku.

Obiekt nieistniejący

Nowy Rynek 4

Jednym z fundamentów rozwoju Leszna w drugiej połowie XIX wieku stały się młyny przemysłowe. W 1872 roku Ernst Wilhelm Schneider uruchomił na posesji znajdującej się między dzisiejszymi ulicami Słowiańską oraz Różaną pierwszy parowy młyn zbożowy. W kolejnych latach przedsiębiorstwo przekształciło się w spółkę Schneider & Zimmer, w której skład weszli bracia Ernst i Hermann Schneiderowie oraz Ernst Zimmer. W 1889 roku dla rozbudowującego się zakładu Eduard Stein zaprojektował na miejscu dawnej łaźni olbrzymi magazyn na zboże z charakterystyczną wysoką wieżą.

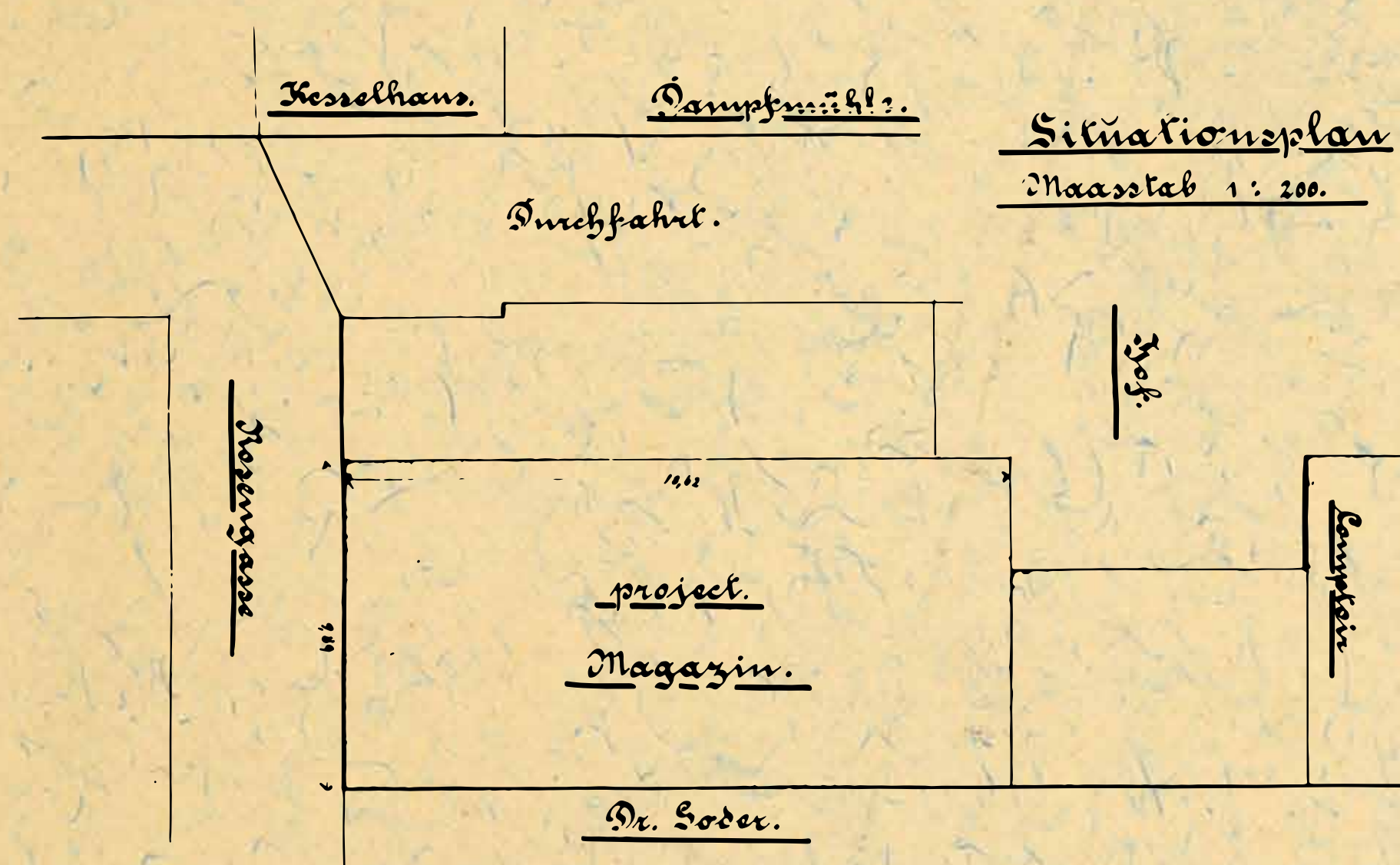

Przekrój zaprojektowanego magazynu zbożowego, 1889, APL sygn. 2590

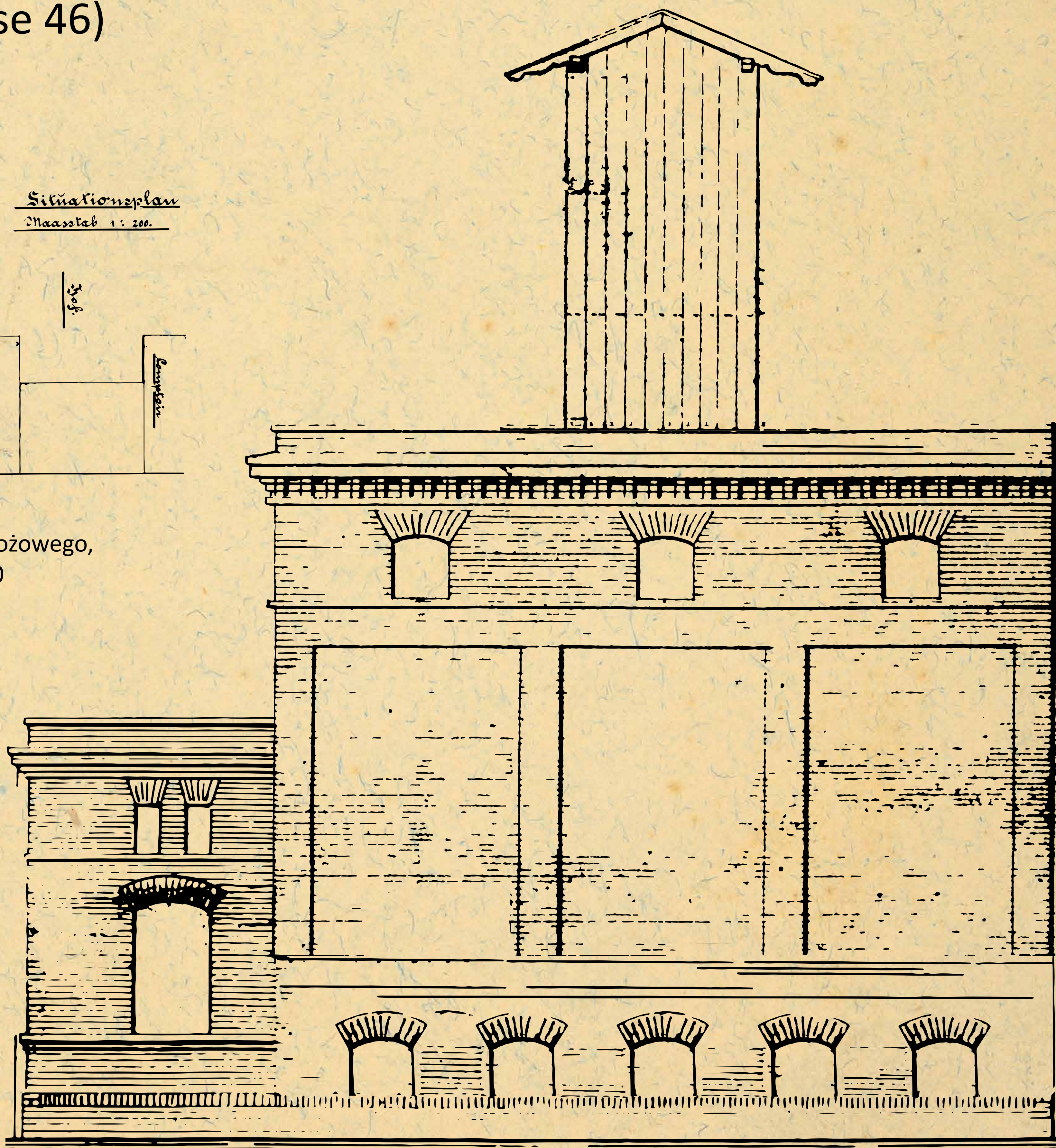
Obiekt nieistniejący

Słowiańska 35

(Keiser Wilhelmstrasse 46)

Plan sytuacyjny magazynu zbożowego, 1889, APL sygn. 2590

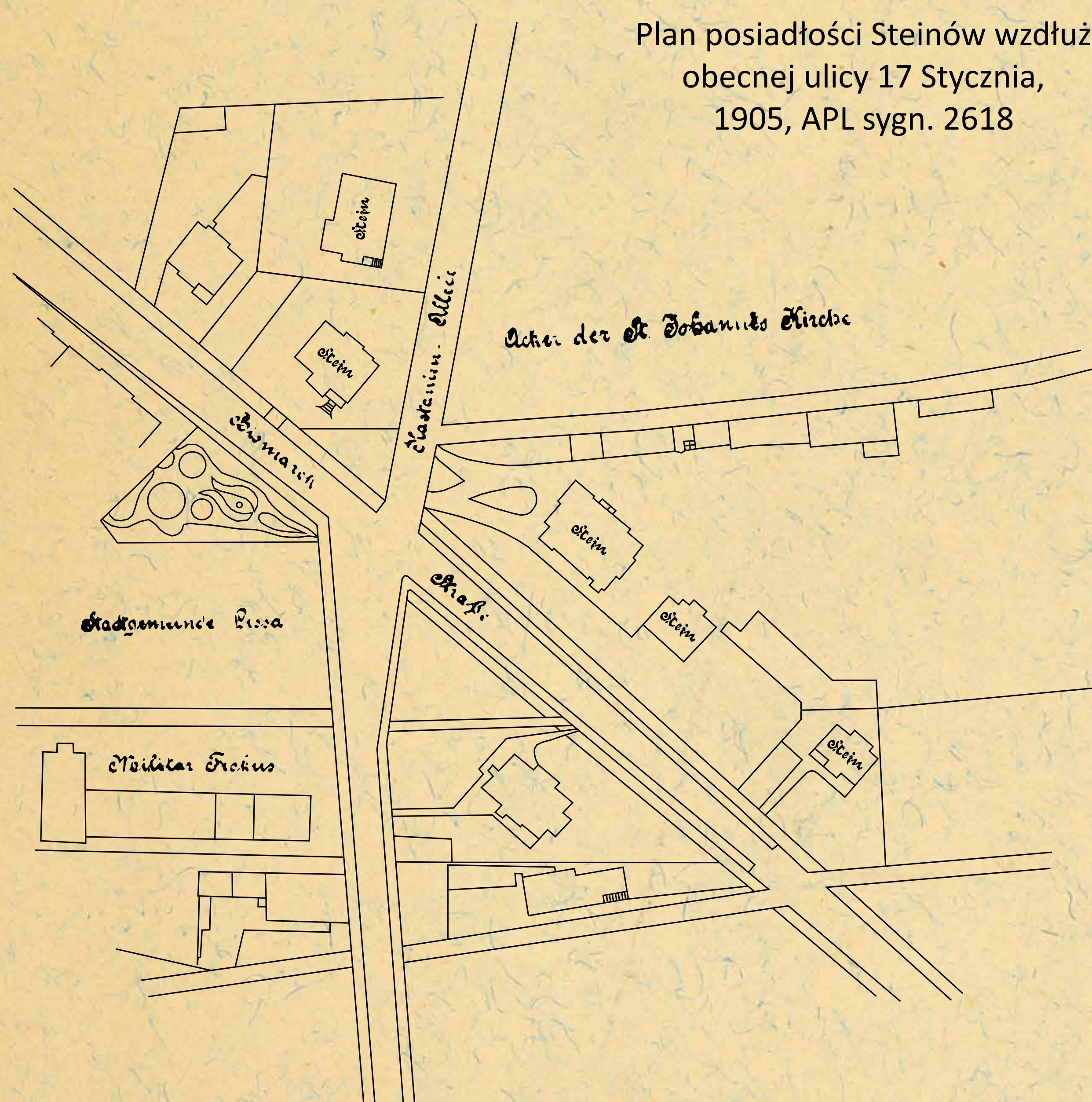
Fasada magazynu zbożowego, 1889, APL sygn. 2590

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ

Hansa Steina

Hans Stein, najstarszy syn Eduarda, urodził się w 1865 roku. Wykształcenie budowlane uzyskał w warsztacie ojca oraz prawdopodobnie we Wrocławiu i Berlinie.

Plan posiadłości Steinów wzdłuż obecnej ulicy 17 Stycznia, 1905, APL sygn. 2618

W maju 1892 poślubił w Lesznie Marthę Zimmer. Z tego związku urodziło się dwoje dzieci: Maria i Walther. Hans wraz z rodziną mieszkali w rodzinnej willi przy obecnej ulicy 17 Stycznia 15. Na tyłach tego domu funkcjonowała firma budowlana Steinów oferująca projekty i wykonanie różnorodnych budowli oraz usługi tartaku parowego.

Prawdopodobnie początkowo Hans pracował w firmie ojca. Następnie, w latach 1892–1900, wraz ze swoim szwagrem Heinrichem Müllerem, prowadził spółkę budowlaną Stein & Müller. Po jej rozwiązaniu rozpoczął samodzielną działalność, którą zakończył 12 marca 1921 roku. Można przypuszczać, że po włączeniu Leszna w 1920 roku w granice państwa polskiego Steinowie wyjechali do Niemiec.

Pracując w Lesznie Hans Stein projektował i wznosił kamienice czynszowe, wille oraz budynki przemysłowe. Budowane przez niego kamienice przełamują powszechny w tego typu architekturze styl neorenesansowy. W oszczędnych dekoracjach fasad pojawiają się elementy secesyjne.

Odejście od neorenesansu zauważalne było również w projektowanych willach. W dwóch bliźniaczo podobnych domach, z których jeden stoi przy ulicy Święciechowskiej a drugi przy ulicy 17 Stycznia, ornamentyka elewacji ograniczona została do ceglanych opasek wokół okien, lizen oraz fryzów. Rozczłonkowane bryły piętrowych budowli urozmaica wieżyczka nakryta namiotowym dachem oraz drewniane werandy.

O rozmachu i jakości dekoracji wnętrz świadczą zachowane zdobienia na klatce schodowej w willi przy obecnej ulicy ks. Teodora Korcza, również projektowanej przez Hansa Steina. Secesyjna, malarska dekoracja ścian, rzeźbione balustrady schodów, ozdobne ceramiczne płytki podłogowe dowodziły, iż projektant oraz właściciel domu znali nowoczesne prądy artystyczne.

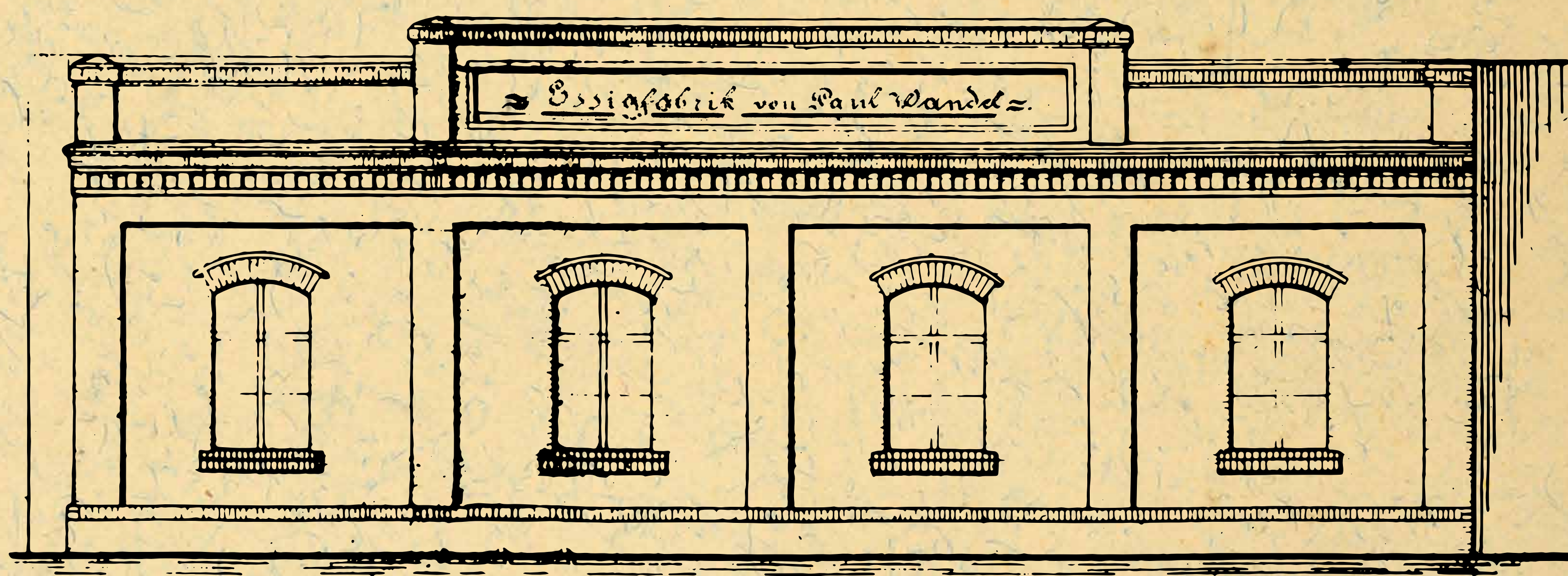
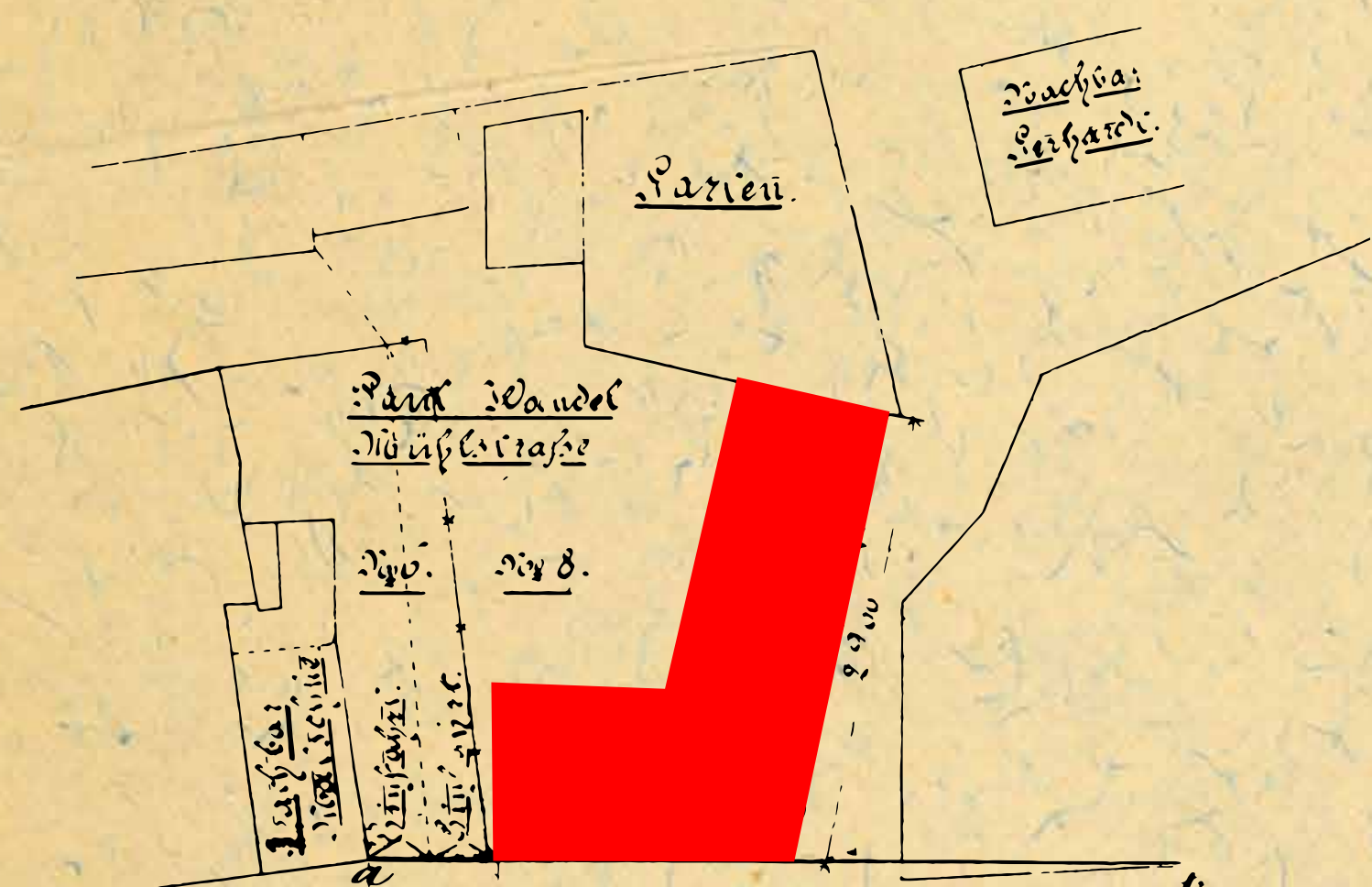
Reklama firmy Hansa Steina zamieszczona w *Aderssbuch der Stadt Lissa für das Jahr 1905/1906* Lissa i. P. 1906, s. XXII

O nadążaniu za nowoczesnością świadczył także projekt przebudowy parteru kamienicy przy ulicy Słowiańskiej 38. Utworzony w miejsce mieszkań sklep, zaopatrzony w antresolę, przywodzi na myśl projekty stosowane w domach handlowych Wrocławia czy Berlina.

W 1899 roku kupiec Paul Wandelt postanowił na swojej parceli u zbiegu obecnych ulicy Bolesława Chrobrego i alei Jana Pawła II wnieść fabrykę octu. Projekt budowlany nowego zakładu sporządził w 1900 roku Hans Stein. Wykorzystując narożną działkę stworzył parterowy budynek na planie litery „L”. Prawie całą powierzchnię zajmowała hala produkcyjna wsparta na żeliwnych kolumnach. Elewacja budynku, wykonana w cegle licówce, podzielona była lizenami. Nad oknami umieszczono płytynę mieszczącą nazwę firmy.

Widok fasady budynku, 1900, AML sygn. 2868

Jana Pawła II 13

(Mühlstrasse 68)

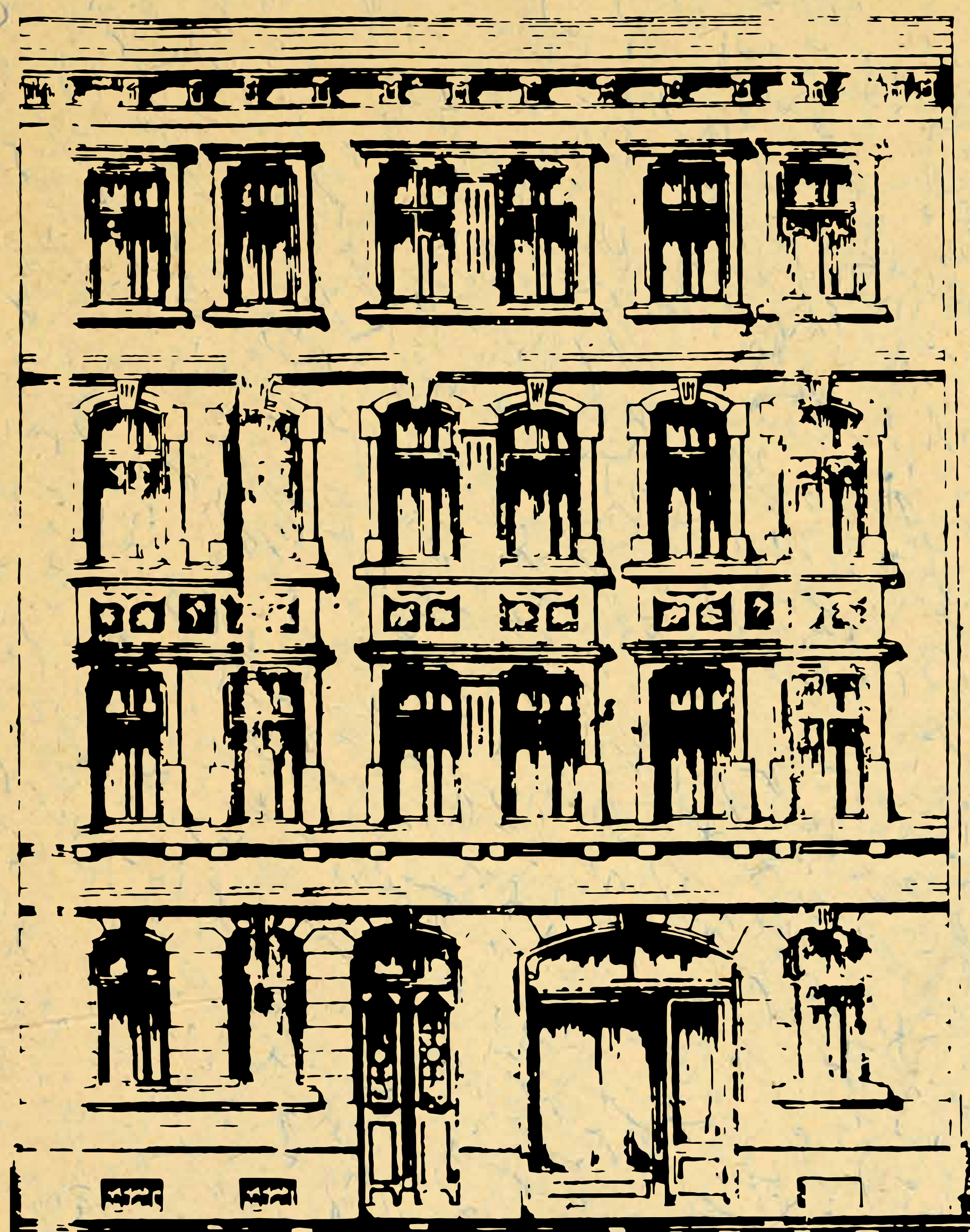
Najprawdopodobniej w 1902 roku przy nowo tworzonej Kastanien – Alee Hans Stein zaprojektował kolejną willę. Piętrowy dom z mieszkalnym poddaszem zbudowany został na planie prostokąta z płytkimi ryzalitami w fasadzie głównej oraz loggią i balkonem w centrum. W ryzalicy południowo-wschodnim wzniesiono trzykondygnacyjną wieżę zwieńczoną baniastym hełmem. Tynkowane elewacje budynku zdobiono ceglana dekoracją architektoniczną. Pomieszczenia mieszkalne rozmieszczono po obu stronach korytarza biegnącego przez całą długość budynku. Ułożoną w wieży klatkę schodową ozdobiła secesyjna polichromia i rzeźbione balustrady schodów. Mieszkańcem willi w 1905 roku był dyrektor sądu Robert Schlüter.

ksiedza Teodora

Korcza 6

(Kastanien – Alee 2)

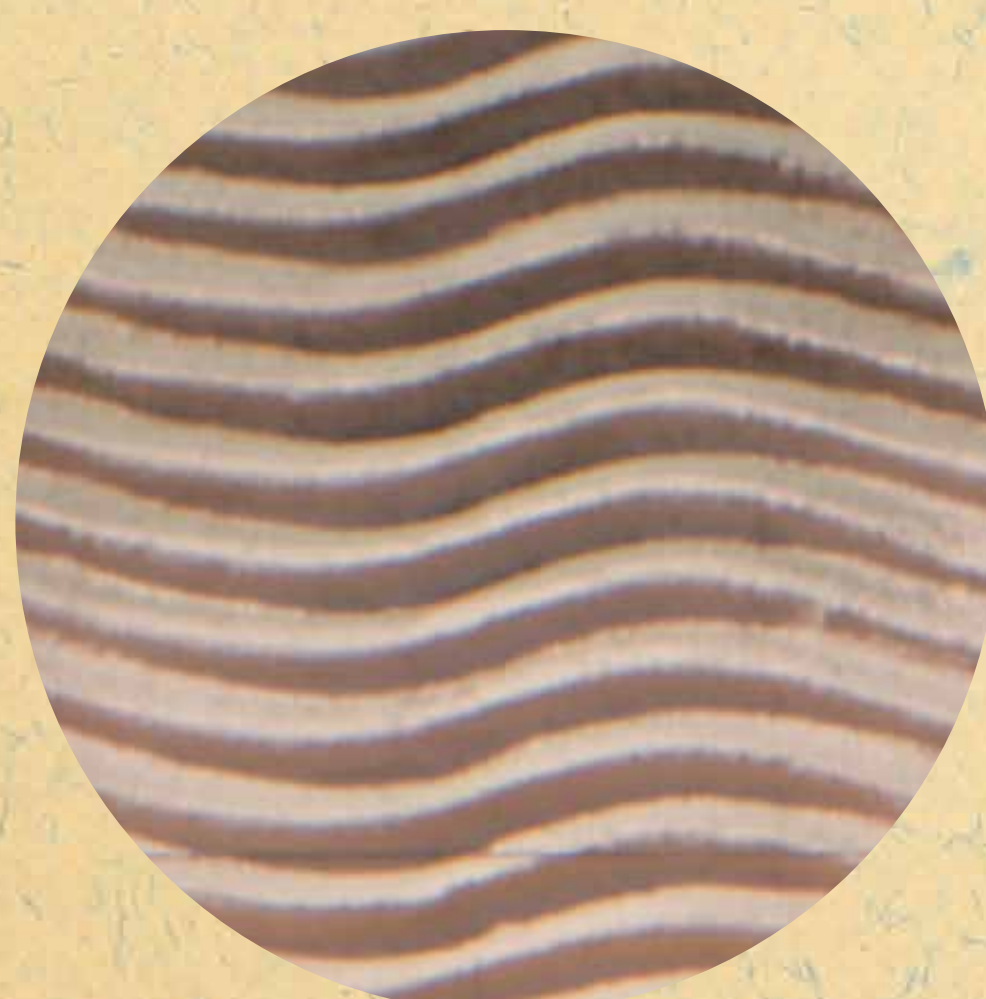

Widok fasady kamienicy, 1901,
AML, sygn. 2171

W 1901 roku mistrz ślusarski Hugo Schellenberg zlecił Hansowi Steinowi wybudowanie trzypiętrowej kamienicy czynszowej. Obok znajdowała się postawiona w 1888 roku inna kamienica należąca do tego samego właściciela. Nowy projekt charakteryzował się swobodnym połączeniem cech modnego w XIX wieku neorenesansu z elementami secesji. Boniowanie w strefie parteru, poziome gzymsy oddzielające kondygnacje oraz gzyms koronujący to elementy zaczerpnięte z renesansu. Dekoracja floralna na płycinach między oknami pierwszego i drugiego piętra a także wykrój witryny sklepowej świadczą o wpływach secesji. We wnętrzu na każdej kondygnacji zaprojektowano po dwa mieszkania: dwupokojowe na parterze, trzypokojowe na piętrach. Na parterze umieszczono również sklep. W oficynie znajdowała się piekarnia, pralnia oraz strych do suszenia bielizny.

Leszczyńskich 50

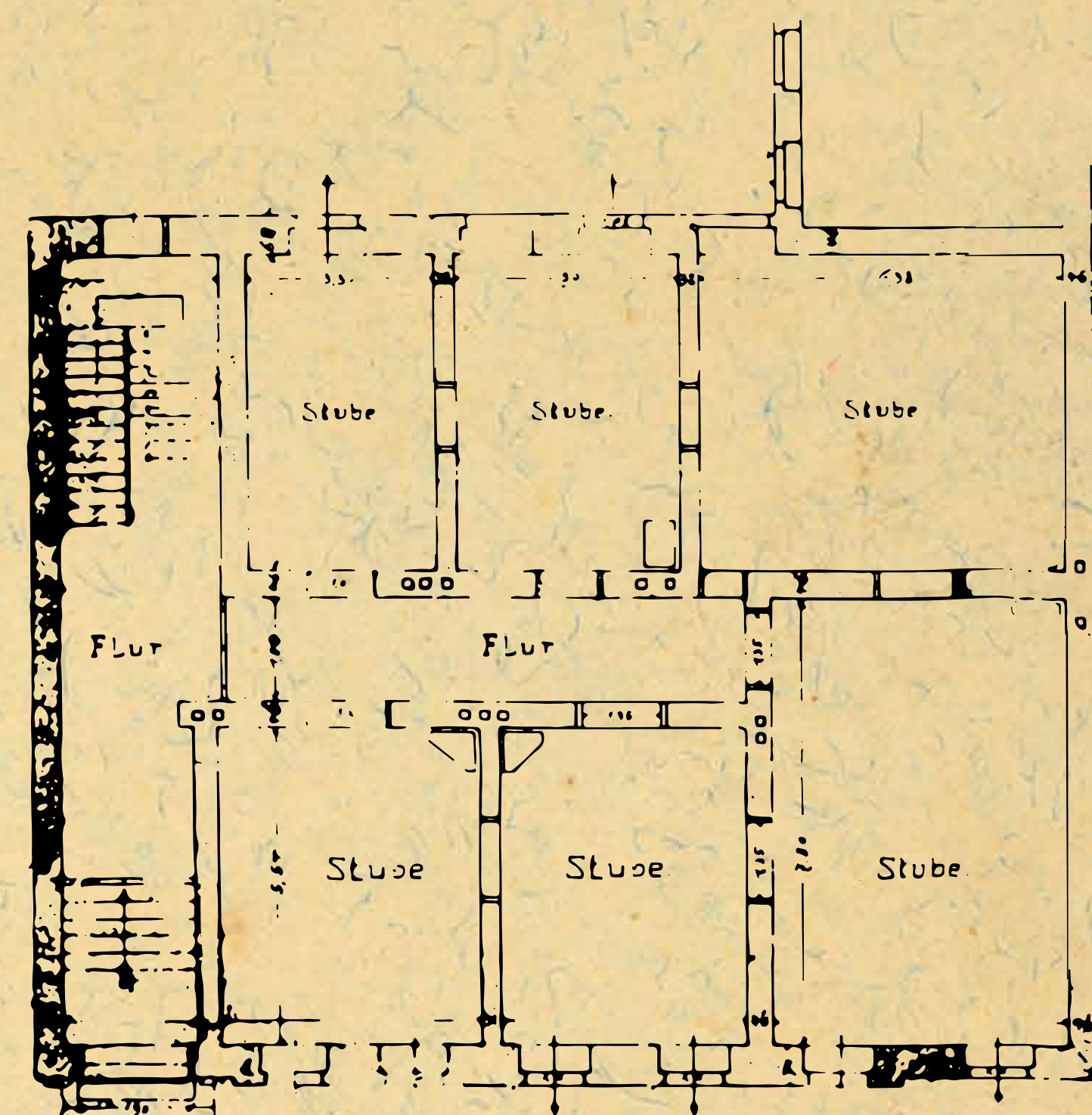
(Bismarckstrasse 47)

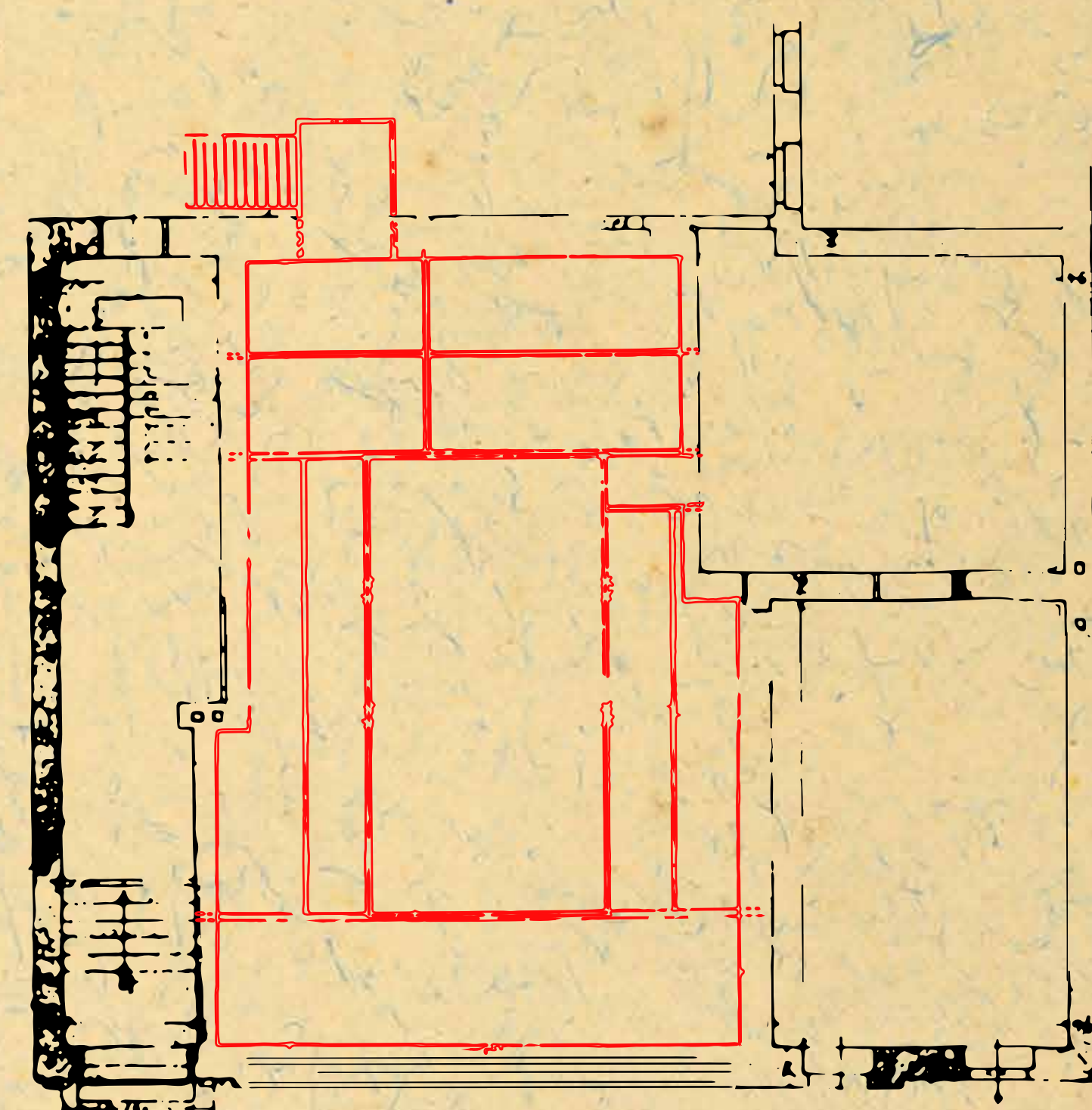
U schyłku 1905 roku leszczyński kupiec Alfred Strecker zakupił od lekarza Huberta Godera obszerną kamienicę przy obecnej ulicy Słowiańskiej. Na przełomie 1905 i 1906 roku Hans Stein stworzył projekt przebudowy parteru domu na obszerny sklep towarów metalowych. W wyniku prac powstało wnętrze handlowe rozciągające się na całą głębokość kamienicy. Nowoczesnym, po raz pierwszy zastosowanym w Lesznie elementem, były galerie obiegające wnętrze lokalu. Od strony ulicy Słowiańskiej sklep posiadał obszerną witrynę wraz z drzwiami. Aby wejść do sklepu z poziomu ulicy, obniżono poziom sklepienia piwnic.

Słowiańska 38

(Kaiser-Wilhelmstrasse 36)

Plan parteru kamienicy przed przebudową, 1905, APL sygn. 2593

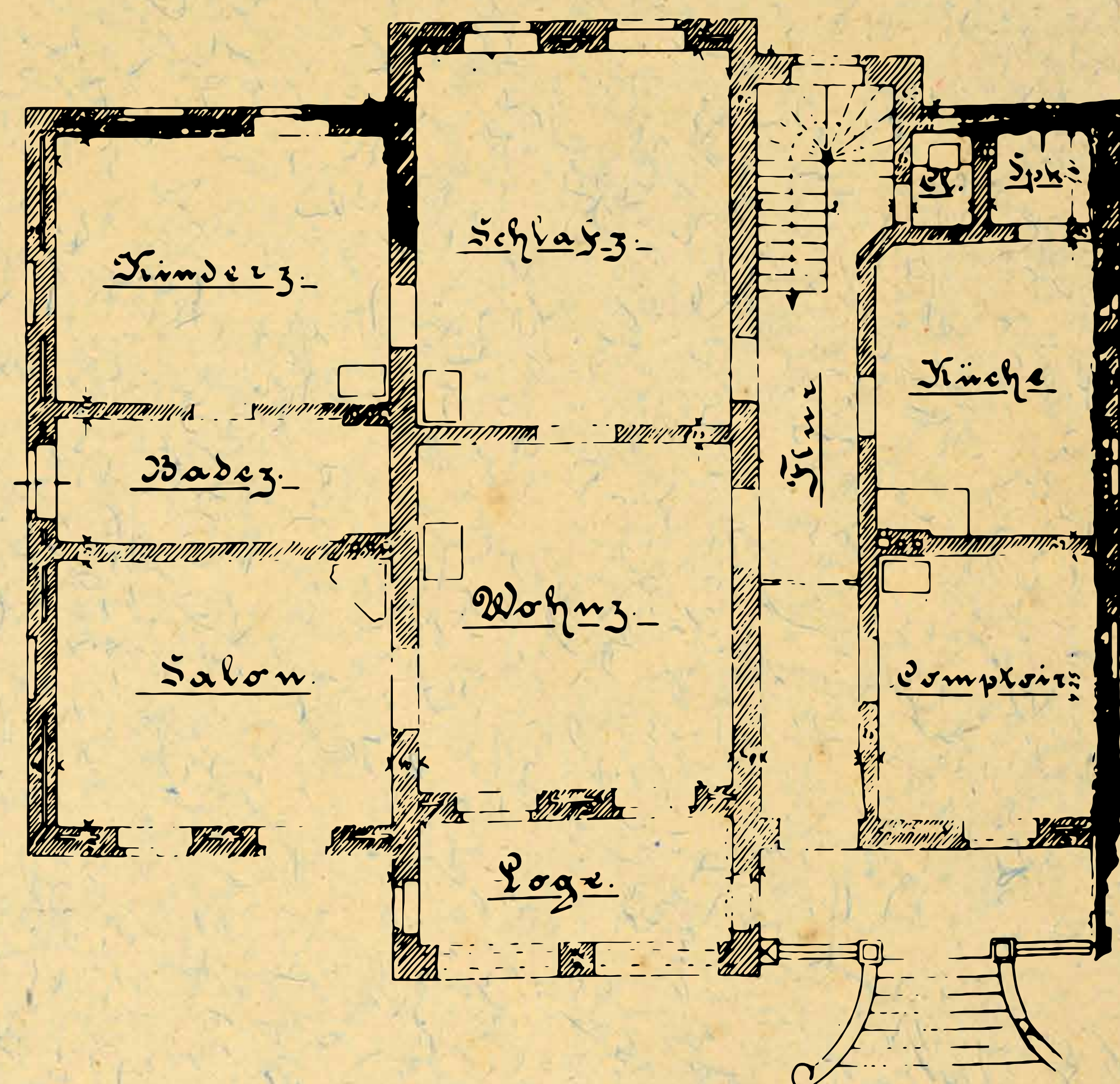

Plan przebudowy parteru kamienicy, 1905, APL sygn. 2593

Widok fasady głównej kamienicy, 1905, APL sygn. 2593

W 1897 roku Hans Stein wzniósł na własnej działce niewielką neorenesansową willę. Parterowy budynek z częściowo mieszkalnym poddaszem naśladował wcześniejszą realizację Eduarda Steina przy obecnej ulicy 17 Stycznia 19. Centralnie umieszczony ryzalit, nakryty dwuspadowym dachem, udekorowano bogato rzeźbionymi drewnianymi elementami. Ceglane elewacje zdobione były tynkowym boniowaniem podkreślającym narożniki budowli. Okna zyskały półkoliste zwieńczenia wypełnione ozdobnymi muszlami. Na ganek poprzedzający wejście do willi prowadziły szerokie schody. Na parterze ulokowano biuro, cztery mieszkalne pokoje oraz kuchnię. W 1913 roku Hans Stein zaprojektował od zachodniej strony parterową przybudówkę mieszczącą łazienkę oraz loggię.

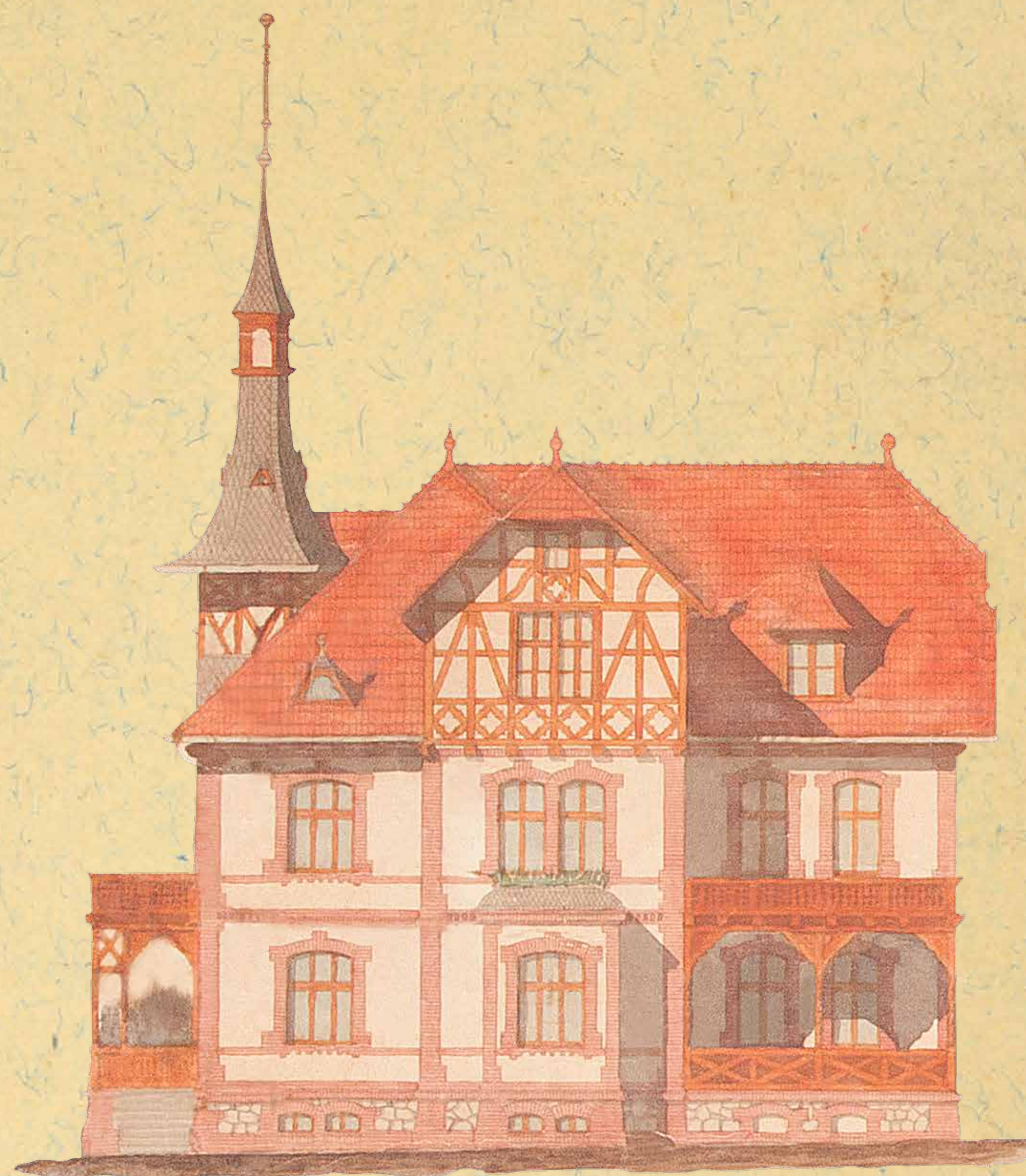
Plan willi, 1913, APL 2617

17 Stycznia 13

(Bismarckstrasse 58)

W 1900 roku Hans Stein zaprojektował obszerną willę dla inżyniera rolnictwa Eduarda Kalinke. Budynek był niemal identyczny z powstałą w tym samym roku willą Arthura Helma. Piętrowy dom z mieszkalnym poddaszem posiadał otynkowane ściany zewnętrzne zdobione ceglany detal architektonicznym. Dekoracyjnie opracowany został drewniany szkielet poddasza oraz nieistniejące obecnie dwie werandy. W elewacji wschodniej, nad głównym wejściem do budynku, umieszczono wysmukłą ośmioboczną wieżyczkę zwieńczoną metalową chorągiewką. Na chorągiewce znalazły się inicjały „E. K”, odnoszące się do właściciela willi. We wnętrzu zaprojektowano na każdej kondygnacji czteropokojowe mieszkania z kuchnią i łazienką.

Widok fasady willi, 1900, własność prywatna

Święciechowska 10

(Schwetzkauser Chaussee)

